

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

# ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК



№ 21, 2012



КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ  
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

**№ 21**

**2012**

15. Ibid - 14. Чтения по Логике (в сокращенном виде), датированные 1858 года апреля 27 дня, на 105 л. - Институт рукописей Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского. - ҚДА 352 Л (Муз.818а). - №14.
16. Ibid - 15. Логические исследования Транделенбурга в сокращенном виде. - Институт рукописей Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского. - ҚДА 352 Л (Муз.818а). - №15
17. Ibid - 16. Лекции по логике, читанные в 1864-65 академическом году, на 112л. - Институт рукописей Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского. - ҚДА 352 Л (Муз.818а). - №16.
18. Ibid - 17. Заметки при чтении логики Зигварта, на 16 л. - Институт рукописей Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского. - ҚДА 352 Л (Муз.818а). - №17.
19. Ibid - 18. «Из логики», литография, на 92 стр. - Институт рукописей Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского. - ҚДА 352 Л (Муз.818а). - №18.
20. Лينيцкий П.И. Логические исследования Адольфа Транделенбурга, перевод Корша. - Москва, 1868 и других авторов (Ф.Ибервега, Х.Ульрица, Р.Зайделя, Л.Рабуса, И.Хоппе) // Труды ҚДА. - 1871. - Книга 9; Книга 12.
21. Лينيцкий П.И. О формах и законах мышления. - Харьков, 1895.
22. Лينيцкий Петр И. Слова и речи на разные дни и случаи, как учебные работы студентов, лекции по

логике, читанные профессором П.И. Линицким в записи студента П.Кудрявцева. - Институт рукописей Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского. - Ф.160. - №815.

23. Чеппанов Г.И. Учебник логики, 8-е изд. - М., 1915.

**Хоменко И. В. Логика в киевской философии: история основных понятий.** В статье рассматривается развитие истории логики в Украине в XIX – начале XX вв. Автор проводит сравнительный анализ логических концепций представителей киевской философии того времени, внесших вклад в развитие логики как науки и как учебной дисциплины. Некоторые из них долгое время были забыты, и их имена до сих пор остаются неизвестными логическому сообществу.

**Ключевые слова:** логика, история логики в Украине, Киевская духовная академия, Императорский университет Святого Владимира.

**Хоменко І. В. Логіка у киявській філософії: історія основних понять.** Розглядається розвиток логіки в Україні у XIX – на початку XX сторіч. Автор проводить порівняльний аналіз логічних концепцій представників киявської філософії того часу, які зробили внесок у розвиток логіки як науки та навчальної дисципліни. Деякі з них довгий час були забуті, а їхні імена досі залишаються невідомими логічному співтовариству.

**Ключові слова:** логіка, історія логіки в Україні, Київська духовна академія, Імператорський університет Святого Володимира.

удк 156.6 + 316.75

## І. В. Чорноморденко

доктор філософських наук, професор

### ПОЗНАУКОВІ ЗНАННЯ: ІДЕОЛОГІЯ ЯК ФОРМА ЗНАННЯ

Ставлення до ідеології може дуже сильно різнитись в умовах неоднакових політико-економічних систем, а також в різні історичні етапи і періоди. На теренах сучасної України більшість пересічних громадян звикла сприймати в якості ідеології будь-який різновид світогляду. Ідеологічна боротьба за вплив на свідомість українських громадян не припинилась. Сучасні українські політологи та філософи свідомо замовчують існуючий стан цієї боротьби. Однак таке мовчання політологів та філософів можна пояснити просто – ніхто з них не зацікавлений в тому, щоб досліджувати цю ідеологічну боротьбу, позаяк наслідки такого роду досліджень можуть мати неочікувані результати. Будь-яка ідеологія є формою знання. Ідеологія як форма знання належить до системи познаукових знань, в природі яких велику роль відіграють цінності.

**Ключові слова:** познаукові знання, ідеологія, знання, цінності.

Предметом дослідження в нашій науковій статті є феномен ідеології та її епістемологічний статус в системі познаукових знань.

Метою даної наукової статті є філософський аналіз епістемологічного підґрунтя ідеології та осмислення її дискурсивних практик.

Актуальність теми зумовлена кількома важливими факторами. Це, по-перше, зумовлено характером пострадянського суспільства, яке склалось в Україні. За панування радянського соціалістичного режиму існувала тенденція до тотальної ідеологізації всіх сфер життя тогочасного суспільства. З цієї причини ідеологія в нашій країні інтерпретується як правило занадто поширено. "Ідеологія – один з елементів суспільної свідомості. Її специфіка полягає в прагненні до теоретично виваженого і систематизованого відбиття інтересів певного соціального суб'єкта. І доки існуватиме суспільний суб'єкт, доти він і потребуватиме теоретичного виразу своїх особливих інтересів, тобто ідеології" [1, с.132] По-друге, в сучасній філософській думці існує велика кількість доволі різноманітних концепцій ідеології. Тому є необхідністю осмислення і оцінка таких концепцій.

Ступінь наукової розробки теми. Дослідженнями основних теоретичних проблем, які пов'язані з ідеологією, протягом останніх десятиліть успішно займалась досить велика кількість науковців та філософів. В укра-

тінській філософії, зокрема, ідеологія як суспільно-політичне явище, а також все те, що прямо і безпосередньо пов'язане з нею, останнім часом були предметом особливого інтересу таких відомих вітчизняних дослідників, як В. П. Андрущенко [Див.: 1], Л. В. Губерський [Див.: 1], Б. Голованов [Див.: 2], М. І. Михальченко [Див.: 1; 3]. Серед зарубіжних дослідників слід згадати П. Рікера [Див.: 6]

Неупереджений аналіз наявної філософської та політологічної літератури, в якій основна увага приділяється найбільш важливим проблемам, що безпосередньо пов'язані з ідеологією, а також з її функціонуванням в суспільстві, переконливо свідчить про те, що ставлення до ідеології як до особливого явища суспільно-політичного життя, специфічної форми знання, може дуже сильно різнитись в умовах неоднакових політико-економічних систем, а також в різні історичні етапи і періоди. І потрібно визнати при цьому такий незаперечний факт, що в багатьох випадках ця різниця може бути дуже і дуже суттєвою. Однак, хоч ставлення до ідеології як суспільно-політичного явища в умовах неоднакових політико-економічних систем, а також в різні історичні етапи і періоди і може бути дуже різним і на перший погляд сприймається невідготовленими людьми в якості чогось майже хаотичного, у всій цій видимій хаотичності порівняно неважко можна, разом з тим, прослідкувати, а також спеціально виділити цілу множину досить важливих і досить серйозних закономірностей, а також таких, що становлять великий інтерес для фахівців у галузі політичної філософії та політології. Деяку частину з усієї цієї множини закономірностей, які стосуються ідеології та її особливостей, маємо на меті розглянути в цій статті.

Ставлячи перед собою таку мету потрібно, разом з тим, особливо підкреслити також те, що сам жанр наукової статті створює досить серйозні обмеження, зокрема і в значенні обсягу досліджуваного матеріалу. З цієї причини, досліджуючи ідеологію як суспільно-політичне явище, потрібно свідомо обмежувати себе і тому значну частину закономірностей, які стосуються її особливостей, згадувати в цій статті виявляється недоцільно.

На теренах сучасної України, зокрема, так само, як і на теренах усієї сукупності інших посткомуністичних держав, котрі впродовж останніх десятиліть після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік змогли виникнути та якось вижити на місці колишніх республік Радянського Союзу, переважна більшість пересічних громадян в масі своїй звикла сприймати в якості ідеології будь-який різновид світогляду, тобто всякий світогляд, який взагалі, хоча б тільки теоретично, міг би існувати в людському суспільстві. Тому, відповідно, мешканці сучасної України, як правило, і в наш час здебільшого продовжують позначати будь-який з різновиду світогляд за допомогою терміну "ідеологія".

В цьому своєму ставленні до ідеології та до всього, що пов'язано з нею, вони нічим принципово не відрізняються від всіх тих минулих поколінь українців, все існування котрих пройшло в радянський період української історії, і котрі, все своє життя перебуваючи за "залізною завісою" комуністичного кордону і будучи відгороджені цією "залізною завісою" від усього демократичного світу, навіть принципово не могли б побачити нічого не радянського, щоб мати хоча б теоретичну можливість порівняти його зі своїм звичним та рідним, або також і з тим, що їм здатна була повсякденно запропонувати, а також намагалась постійно нав'язувати тогочасна радянська комуністична влада.

Власне, потрібно визнати, що в тому, що навіть в наш час, в умовах вже більш, ніж двадцятирічної політичної незалежності України настільки сильно поширеними виявляються саме такі "пострадянські", а не якісь інші термінологічні штампи та уподобання переважної більшості сучасних поколінь українців, загалом немає абсолютно нічого дивного. Адже саме такого роду уявлення про справжню сутність та функції ідеології як суспільно-політичного явища та її зв'язки зі світоглядом дуже цілеспрямовано і не менш послідовно впроваджувались і, більше того, навіть дуже агресивно щоденно втовкмачувались в свідомість українців, а також в свідомість інших мешканців Союзу Радянських Соціалістичних Республік так само, як і всіх мешканців на той час у всьому політично та ідеологічно залежних від Радянського Союзу країн Східної та Центральної Європи, впродовж усіх десятиріч неподільного панування в тому суспільстві радянської комуністичної ідеологічної системи.

Основною визначальною, а також не викликаючою жодних сумнівів метою усієї цієї повсякденної цілеспрямованої та послідовної пропагандистської "роботи", яка була цілковито спрямована на дуже серйозну обробку свідомості величезних людських мас населення і в свідомості різних країнах реального соціалізму в умовах панування радянської комуністичної ідеологічної системи, були очевидні наміри тогочасної комуністичної верхівки повністю та цілковито ідеологізувати всі сфери життя соціалістичного суспільства. І потрібно враховувати, що такі наміри комуністичної верхівки цілковито ідеологізації всіх сфер життя соціалістичного суспільства потрібно сприймати цілковито серйозно, оскільки вони завжди визначались найбільш ґрунтовними основами марксистсько-ленінського вчення і ніким та ніколи в умовах "народної демократії" не могли ставитись хоча б під найменший сумнів.

Хоч такого роду ідеологізація всіх без винятку сфер життя суспільства в тогочасних умовах з цілого ряду різноманітних і дуже серйозних причин і не могла бути в принципі цілковито реалізованою на практиці, від досягнення її ні самі комуністи, ні також усі їх різноманітні сучасні прихильники ні тоді, ні зараз не відмовлялись, та й не збирались відмовляти. Всі ці особливості радянської комуністичної пропагандистської діяльності потрібно обов'язково враховувати, говорячи про особливості сучасного ставлення до ідеології та до всього, що з нею може бути пов'язаним, в нашому посткомуністичному суспільстві.

Тобто такого роду ідеологічна боротьба за свідомість, за серця та за переконання українських народних мас нікуди не зникла і не припинилась. Як би кому зараз в Україні не хотілось чогось іншого, однак все ж таки доводиться рахуватись з таким незаперечним фактом, що практично така ж сама, як і раніше, ідеологічна боротьба продовжує тривати також і в наш час теж, притому тривати ще з більшою інтенсивністю, ніж це було в радянський період. І зрозуміло також, що сучасна Україна ніяк не могла б бути якимсь особливим винятком в цьому відношенні.

Більше того, як раз в умовах сучасної України з цілого ряду дуже серйозних причин, більшу частину з яких, однак, просто немає ніякого сенсу називати в цій статті, ідеологічна боротьба набирає найбільш гострих своїх форм. Разом з тим, звертає на себе увагу також такий факт, що абсолютна більшість сучасних українських політологів та філософів нічого не говорять і навіть нічого не збирається говорити про цю ідеологічну боротьбу.

Однак таке мовчання переважної більшості українських політологів та філософів стосовно сучасної ідеологічної боротьби не повинно нікого вводити в оману. Адже мовчання абсолютної більшості політологів та філософів в сучасній Україні з цього приводу можна пояснити дуже просто – ніхто з них не зацікавлений ніякою мірою в тому, щоб досліджувати та пояснювати цю ідеологічну боротьбу. Тому її намагаються просто не помічати.

Все те, що стосується ідеології та ідеологічної боротьби, може стати достатньо очевидним для розуміння, якщо порівняти все те, що широко відомо в наш час про демократичні країни Заходу, з реаліями сучасної України.

Саме з цієї причини переважна більшість мешканців сучасної України, так само, як і переважна більшість сучасних українських науковців зокрема, не намагається й зараз, в умовах політичної незалежності, а також в умовах відносної політичної свободи, спробувати розібратись в усіх цих речах, хоча б спробувати розібратись у відповідній термінології. І переважна більшість сучасних українських філософів не можуть, та й не мають ніякого права, на превеликий жаль, вважатись якимсь винятком в цьому відношенні, оскільки вони також мало що зробили в тому, щоб прояснити своїм колегам-науковцям і українському суспільству загалом справу з ідеологією.

Завдяки всьому цьому саме така ситуація стосовно розуміння сутності ідеології, а також можливого отождолення її з іншими, в чомусь, можливо навіть, близькими до неї, поняттями, склалась свого часу і продовжує бути на сьогоднішній день в філософії, а також в суспільствознавстві в умовах посткомуністичного суспільства, яке існує в сучасній Україні.

Керуючись означеним міркуванням стосовно розуміння ідеології, можна прийти до висновку, що такого роду підхід до використання терміну "ідеологія" потрібно визнати в якості очевидно неправильного і такого, що потребує корінного переосмислення. В іншому випадку справа з розумінням ідеології залишиться на тому ж самому рівні, як це було раніше, за часів радянської тотальної ідеологізації всіх сфер життя суспільства.

У мешканців політично та економічно найбільш розвинутих демократичних країн Заходу (Західна і Центральна Європа, Північна Америка, Австралія і Нова Зеландія) спостерігається зовсім інше, ніж у більшості мешканців сучасної України, ставлення до ідеології як форми знання і суспільно-політичного явища. Найчастіше ставлення мешканців західних країн до ідеології буває суто негативним.

Найбільш поширеним в західних країнах може вважатись порівняно помірковане ставлення до ідеології як до ілюзорної, або ж хибної свідомості. Такі міркування стосовно ідеології висловлював, зокрема, свого часу Карл Мангейм.

Нерідко зустрічається в країнах Заходу також і багато більш негативне, ніж попереднє, ставлення до ідеології. Карл Ясперс, наприклад, пропонував вважати будь-яку ідеологію соціально-політичною патологією.

Для того, щоб правильно оцінити ідеологію як суспільно-політичне явище, в першу чергу потрібно зрозуміти, що зовсім не будь-який світогляд науковці мають справжні підстави оцінювати як ідеологію і, відповідно, не не будь-який світогляд вони мають право цілковито ототожнювати з ідеологією.

З цієї причини не будь-який світогляд варто також ідеологією називати. В протилежному випадку не було б абсолютно ніякої потреби в тому, щоб взагалі автономно використовувати такі поняття, як "ідеологія", а

також "ідеологічний", зокрема і щодо якогось з можливих різновидностей світогляду, або ж щодо будь-якого з можливих різновидів знання.

Все це стає достатньо очевидним для загального розуміння, якщо поміркувати про теоретичну можливість тотожності понять "ідеологія" та "світогляд". Якби "ідеологія" та "світогляд" були цілковито тотожними поняттями, достатньо було б в такому випадку просто використовувати тільки одне будь-яке з названих понять замість інших, зовсім не використовуючи всі інші, наприклад, говорити тільки про наявність будь-якого світогляду, і не говорити про наявність будь-якої ідеології, або навпаки, говорити тільки про наявність будь-якої ідеології, і не говорити про наявність будь-якого світогляду.

Очевидним є те, що всі такого роду прості міркування стосовно основ правильного в науковому відношенні використання відповідних наукових понять дають цілком обгрунтовані підстави для перегляду всієї термінології, яка пов'язана, тією, або ж іншою мірою, з поняттям "ідеологія".

Говорячи про природу ідеології як особливого явища суспільного життя, потрібно визнати за очевидне, що будь-яка ідеологія в першу чергу повинна бути формою знання. Однак ідеологію найбільш правильно буде зараховувати до знання особливого. Ідеологію потрібно визначати як особливу форму знання насамперед тому, що вона ніякою мірою не може вважатись науковим знанням.

Разом з тим, наголошуючи на тому, ідеологія належить до особливих форм знання, потрібно підкреслити, при цьому, що ідеологія в багатьох аспектах дуже сильно відрізняється від переважної більшості інших форм знання.

Проте в деяких інших аспектах, навпаки, ідеологія може мати з деякими з цих форм знання також досить багато спільного, що також має важливе значення для розуміння особливостей природи ідеології. На разі йдеться про такі знання, які цілком можна визначити як знання позанаукові.

Перш за все, вважаємо за необхідне визнати, що ідеологія за своєю природою завжди належить до таких форм знання, в природі яких велику роль відіграють цінності. Адже будь-яка ідеологія сама завжди має ціннісну природу.

На думку Бертрана Рассела, одного з найбільш відомих англійських науковців і філософів двадцятого століття, який приділяв настільки велику увагу вченню про цінності, що навіть називав свою концепцію "доктриною суб'єктивних цінностей", цінностями потрібно вважати все те, що може постати добрим або ж поганим само по собі, тобто незалежно від загальних умов існування.

Все це створює певні особливості у визначенні природи походження та існування цінностей. Адже цінності, на думку Бертрана Рассела, мають, з цієї причини, перебувати цілковито за межами науки, і тому принципово не можуть бути досліджені засобами науки, а також науковими методами.

Крім того, Бертран Рассел був впевнений в тому, що цінності знаходяться взагалі за межами будь-якого знання, оскільки, на його думку, коли люди стверджують, що щось становить цінність, вони в такому випадку висловлюють тільки свої емоції і нічого більшого, крім емоцій [5, с. 313-315].

Проте, цитуючи Бертрана Рассела, необхідно звернути увагу на те, що цей англійський філософ, коли він можливо надто категорично висловлювався про існування меж будь-якого знання, мав на увазі тільки знання наукові, цілковито ототожнюючи наукові знання із

знаннями взагалі і абсолютно не враховуючи існування в будь-якому суспільстві позанаукового знання, а тим більше, абсолютно не враховуючи усі його можливості, а також його культуротворчий потенціал.

Досить подібні за своєю сутністю, хоч і дещо відмінні за їх зовнішньою формою, уявлення про зв'язок цінностей з природою знання висловлювались Томасом Парсонсом. Він розглядав, зокрема, існуючу в суспільстві систему цінностей як поширені в ньому уявлення про найбільш бажаний людьми цього суспільства тип існування та еволюції всієї наявної соціально-політичної системи.

З цієї причини такого роду уявлення людей, які мають ціннісну природу, виявляються здатні, на думку Томаса Парсонса, регулювати основні процеси прийняття суб'єктами дії певних своїх соціальних, а також політичних зобов'язань [4, с. 18].

**Висновки.** Ставлення до ідеології як до особливого явища суспільно-політичного життя може сильно різнитись в умовах неоднакових політико-економічних систем, а також в різні історичні етапи і періоди. Мешканці сучасної України, як правило, і в наш час здебільшого продовжують позначати будь-який зі світоглядів за допомогою терміну "ідеологія". Однак будь-яка ідеологія в першу чергу повинна бути формою знання. Але ідеологія в багатьох аспектах дуже сильно відрізняється від переважної більшості інших форм знання. Ідеологія за своєю природою завжди належить до таких форм знання, в природі яких велику роль відіграють цінності.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002.
2. Голованов Б. Д. Ідеологія и метод. – Харьков: "ХП", 2011.
3. Михальченко М. І. Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики. – К.: ІПЕНД ім. Кураса, 2010.
4. Парсонс Т. Система современных обществ. – М., 1997.
5. Рассел Б. Философский словарь разума, материи и морали. – Киев, 1996.
6. Рікер П. Ідеологія та утопія. – К.: Дух і Літера, 2008.

УДК 167.7

**В. Л. Чуйко**

доктор філософських наук, професор

## НОНКОГНІТИВІЗМ КОГІТОЛОГІЧНОГО РОЗУМІННЯ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

*Когітологічно обґрунтовується, що, принаймні, в технічних науках існують такі вимоги до дослідження, які завжди передбачають конвенціонально прийнятті критерії. В таких науках придатність кінцевого результату визначається не когнітивно, а практично та когітологічно.*

**Ключові слова:** когнітивістська помилка, нонкогнітивізм, когітологія, теорія наукового пізнання.

**Постановка проблеми.** Буденне розширення значень слова "наука" багатьма прикладами свідчить про

**Чорноморденко І. В. Внеаучные знания: идеология как форма знания.** *Отношение к идеологии может достаточно сильно отличаться в условиях неодинаковых политико-экономических систем, а также в различные исторические этапы и периоды. В современной Украине большинство обычных граждан привыкли воспринимать в качестве идеологии какую-либо разновидность мировоззрения. Идеологическая борьба за влияние на сознание украинские граждане не прекратилась. Современные украинские политологи и философы сознательно умалчивают о существующем состоянии этой борьбы. Однако такое молчание политологов и философов можно объяснить просто – никто из них не заинтересован в том, чтобы исследовать эту идеологическую борьбу, поскольку последствия такого рода исследований могут иметь неожиданные результаты. Любая идеология является формой знания. Идеология как форма знания принадлежит к системе внеаучных знаний, в природе которых большую роль играют ценности. Ключевые слова: внеаучные знания, идеология, знания, ценности.*

**Chornomordenko I. Nonscientific knowledge: ideology as a form of knowledge.** *The attitude to ideology can be very different in the conditions of different political-economical systems and also in different historical periods. In the territory of contemporary Ukraine most of average citizens used to consider any variant of world outlook as an ideology. An ideological struggle for consciousness of Ukrainian people masses didn't stop. Most of contemporary Ukrainian political scientists and philosophers don't tell anything about this ideological struggle. However, this keeping silence by political scientists and philosophers can be easily explained – nobody of them is interested in researching this ideological struggle. Any ideology is a form of knowledge. An ideology belongs to such forms of knowledge in which nature values play a great role.*

**Keywords:** nonscientific knowledge, ideology, knowledge, values.

втрата сенсу, який дозволяє специфікувати науку як дійсність відмінну від ненауки. "Важливим проявом цієї стихійної методологічної тенденції є те, що автори, захисники та розповсюджувачі аксіологічних учень – ідеологи, моралісти, проповідники, богослови, белетристи та ін. – будують та пояснюють свою діяльність здебільшого як когнітивну..." [1; 3], повторюючи "когнітивістську помилку" прагнучи описувати та пояснювати феномени пов'язані з пізнанням, мисленням, свідомістю виключно за допомогою епістемологічної термінології.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Оскільки наукове пізнання на емпіричному рівні визна-